

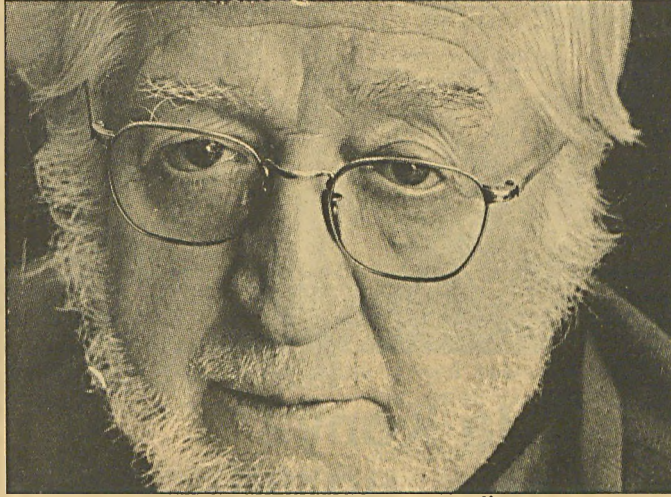
Mevlâna Celâleddini Rumi'nin doğum tarihi hakkında bize bilgi verir mi -siniz?

Hazret-i Mevlânâ'nın 607 (-1207)'de Belh'de doğduğu rivayet edilir. Fakat kendisi, 604 veya 609'da, Semerkand'ın istilasında, orada bulunduğunu "Ffhi mâ Ffh" de şöyle anlatıyor: "Harezmsâh şehri kuşattı, biz Semerkand'da idik. Dünya güzeli, eşi bulunmayan bir komşumuz kız vardı. Duyuyordum, her an 'Yarabbi, benim zalimlerin eline geçemi revâ görür müsün? Ben sana sığınırım...' diye yalvarmaktaydı. Şehir zapt ve halk esir edildi, hattâ o kızın cariyelerini de aldılar, ona kimse dokunmadı. "Mevlânâ bu suretle, duyduğu bir rivayeti değil, yaşadığı bir olayı dile getiriyor. İnsanın, doğduğu yıldaki veya 5-6 yaşında geçen bir olayı böyle anlatması imkansızdır. Kaldı ki, O, 600'de (1203/4) Gor hükümdarı ile Harezmlerin savaşıdan "Divân-ı Kebîr" de bahseder. Gene aynı eserdeki bir gazelde Şems-i Tebrizî ile 60 yaşında, bir başka gazelinde 62 yaşında buluştuğunu söyler. Şems Konya'ya 642 cumadelahtirasının 26 cumartesi günü geldi. (26 kasım 1244). Bütün bunlara göre Mevlânâ H. 580'de (1184) doğmuştur.

Ailesi üzerine bilinenler nelerdir? Soyluluğu için söylenenler ne dereceye kadar doğrudur?

Babası Sultan-ül Ulemâ Bahâeddin Muhammed Veled'dir Moğol istilasından önce Belh'den göçmüş ve Hacca gittikten sonra Lârende'ye (Karaman) gelmiş, bir süre orada oturmuşlar, Mevlânâ'nın annesi orada ölmüş, ondan sonra da Konya'ya gelip yerleşmişlerdir. Sultan-ül Ulema, Konya'ya geldikten iki yıl sonra H. 628'de (1231) ölmüştür. Mevlânâ'nın I. Halife Ebubekir Sıddık soyundan geldiği iddiası da, annesinin Harezmsâhlar sülalesinden olduğu söylentisi de uydurmadır. Bütün bunlar, sonradan, asalete önem verilmeyle başlanmasından itibaren uydurulmuştur. Türk-Selçuk sanatının bir şaheseri olan sandukasındaki kitabe de, yazılması ve tezhihi ölümünden 5

GÖLPINARLI

(Foto: Özdemir Gürsoy)

"Mevlânâ'nın dilinde konuşulan şey halkın ta kendisidir. Sınırsız bilgisini halk hikâyeleriyle öyle bir anlatır ki, dünya edebiyatında örneği gösterilemez!"

yıl sonra biten Mesnevi'nin sunuş yazısı, vakfiyesi, kendi şiir ve sözleri, Sultan Veled'in eserleri de böyle bir yakınlığı kesin olarak doğrulamazlar.

Mevlânâ'nın öğrenimi ve yakın dostları hakkında neler biliyoruz?

Mevlânâ, babasının halifesi olan ve Kayseri'de gömülü bulunan Seyyid Burhaneddin Muhakkık-i Tirmizî'den ders almış, öğrenimine Halep'de devam etmiş, oradan Konya'ya gelmiştir. İran ve Yunan mitolojilerini, eski çağlar tarihini, Kur'an ve Kur'an'a dayalı ilimleri, hadfs'e ait bilgileri, İslâm hukukunu, yani Fıkıh'ı, tasavvufu, Arapça, Türkçe, Rumca dillerini biliyordu. Seyyid Burhaneddin'den sonra Konya'ya gelen Tebrizli Şemseddin Muhammed'le sohbet etmiş ve süflerin Kalenderiye koluna mensup olan Şems'i kendisine halife tayin etmiştir. Şems'in, kendisini yürekten yakan ayrılışından sonra Konyalı Salahaddin'i, sonra da sanat ve hırfet ehlinin başı oluşundan dolayı Ahtürk adıyla anılan bir zatın oğlu olan Çelebi Hüsameddin'i kendisine halife ve sohbet arkadaşı seçmiştir.

Bir incelemeci olarak, Mevlânâ'nın hayatını devrelere ayırabilir misiniz? Hangi tarihte vefat etmiştir?

Hayatında üç devre göze çarpar:

1-Öğrenim hayatını da içine alan ve âdeta hazırlık devresi denilebilecek çağı;

2-Şems'in gelişinden kaybolup gidişine kadar süren çoukluk devresi;

3-Özellikle Salâhaddin ve Hüsameddin ile geçen verim devresi.

"Divân-ı Kebîr" her üç devrenin, bilhassa son devrenin şiirleriyle oluştu. "Ffhf mâ Ffh" (Ne Varsa İçinde) ve "Mesnevi" üçüncü devreye aittir.

Mevlânâ, 672 yılı cumadelahtirasının 5 pazar günü (17 aralık 1273) öldü.

Ertesi gün yapılan cenaze törenine hristiyanlar ve yahudiler de katılmıştır. Onlara engel olmak isteyenlere karşı "O bizim İsa'mızdı, O bizim Musa'mızdı, gerçek ilâhı tecelliyi biz onda gördük, onda bulduk" diye feryad ederek isteklerine ulaşmışlardır.

Şiirlerinin dili, Türkçe karşısındaki tutumu ve çevresine karşı tavrı hakkında neler söylediniz?

Şiirlerinin çoğunluğu Farsçadır. Fakat ayrıca, Türkçe mülemmalar (iki ayrı dille yazılmış şiir) ve beyitler, Arapça, Rumca şiirler ve beyitler de vardır. Türkçesine Belh Türkçesi hâkimdir ama, şu beytinde tam bir Batı Oğuz lehçesiyle karşılaşmaktayız:

"Okcılardur gözleri, hoş kemandur kaşları

Yüz süvari öldürür

kindür ol Alparslan"

Beyit, bir kahramanlığı dile getirmesi, bu kahramanın bize Anadolu'yu açan Alparslan olması ve Mevlânâ'nın Anadolu lehçesini benimsemesi yönlerinden dikkate değer.

Mesnevi'deki Arapça ve Farsça dibâceler (Başlangıç, önsöz) hariç, çeşitli dillerde yazdığı bütün şiirlerinde tamamiyle halk dilini kullanır. Esasen, çeşitli itirazlara rağmen çevresindeki kalabalığın çoğunluğunu da halktan kimseler yapar. Nazım ve nesir, eserlerinin hiç birinde, çağın ve geleneğin büyük alışkanlığına rağmen, zamanın büyüklerini öven tek kelimesi yoktur. Ziyaretine gelen Selçuk Sultanı Rükneddin'e "Sen çobanı olduğun sürüye kurt kesilmişsin!" diyecek kadar medeni cesaret sahibidir. Muiniddin Pervane'ye de "Duyuyorum, demiştir, Kur'an ezberliyor, hadfs okuyorsun; Allah'ın ve Peygamber'in sözleri sana tesir etmezse ben den ne alabilirsin öğüt namına?" diyebilmektedir.

"Ayran kâsem önümde oldukça, vallahi kim senin malını düşünmem bile. Azıksızlık ölümlü kulağımı bursa bile hürriyeti tutsaklığa satmam ben."

Tasavvuf dilinde, günümüzde anlaşılması zor görülen ve karışıklığa yol açan bazı kavramlar var. Bu kavramların nelere sembol olduğunu açıklar mısınız?

İslâmî bir duyuş, düşünüş ve inanış sistemi olan "Tasavvuf" veya "Vaahdet-i Vücd" denen ve Allah'ı tek varlık, eşyayı da O Tek Varlık'ın birer görüntüsünden ibaret sayanbu görüş içinden bakıldığında bazı kavramlar, bugünkünden başka şeyler anlatır. Allah'a karşı duyulan büyük sevgi AŞK, Allah Maşuk-SEVGİLİ, kul

(Devamı 6. sayfada)

MEVLEVİLİK VE MUSİKİ

"Dinle neyden kim hikayet etmede
Ayrılıklardan şikayet etmede."

Mevlânâ'nın dinsel alana getirdiği yeniliklerin şu üç temel ögeye dayandığı kesindir: Aşk, müsikî ve raks. İnsanın ilk çağlardan başlayarak doğa ve evrene karşı duyduğu derin ilginin sonucu tapınışı getirmiş, bu tapınışı duygusal anlam yolunu ritm ve raks'da bulmuştur. Mevlânâ'nın "Tanrısal Sanat" müsikîye olan bağlılığının kökleri eski Türklerin "şamanlık" inancına kadar uzanır. Mevlevî dilinde "Mukabele" denilen "Sema" töreninin geleneksel düzeniyle mistik simgelere dayandığı bir gerçektir.

Mevlânâ'nın bir tür telli çalgı olan "rebap" çaldığı, oğlu Sultan Veled ve Mevlevîliğin ilk büyüklerinden Ulu Arif Çelebi'nin de aynı çalgıda usta oldukları bilinmektedir. "Rebap" bu nedenle Mevlevîliğin kutsal çalgısı sayılmış, onunun ve kudüm izlemiştir. "Mukabele" törenleri son biçimini

aldıktan sonra çalgı türleri zenginleşmiş, ut, keman kanun, santur, kemençe, tanbur, girift, def ve 19 uncu yüzyılda görüldüğü gibi piyano ve viyolonsel de topluluğa katılmıştır.

Söylenen ve yazılanlara bakılırsa müsikîye gönülden bağlı olan Mevlânâ "raks"ın önemine Tebrizli Şemseddin'in Konya'ya gelişinden sonra kapılmış, tasavvuf inancında geniş yer tutan bu tapınışı yoluna yönelmiştir. "Sema" sözcüğü arapçada "iğitmek" anlamına gelmesine karşılık tasavvuf da kendinden geçmesine raksı belirlemektedir. Törenin müsikîye başlaması, müsikî eşliğinde "devran" a geçilip vücudun kendi çevresinde döndürülmesi, kişilerin daire biçiminde toplanıp adım adım raksetmesi "Sema" dayımının yerleşmesine yol açmıştır. Mevlânâ çağında ve ölümünden sonraki çağlarda kadınların da "Sema" töreni yaptıkları "kız neyi" adlı çalgının bu törenlerde kullanıldığı bilinmektedir.

Mevlânâ gerek "Mesnevî"de, gerekse "Divan-ı Kebir"de

musikiyi her fırsatta övmüş, en yüksek sanat olarak kabul etmiş, gerçeğin ve anlamın söze, vezin ve kafiye sığamayacağını sezen dahi düşünür insanlar arasındaki tam birlik ve beraberliğin musiki ile kurulabileceğini savunmuştur. Bu inanç ve düşün müsikîye hız sağlamış, "Mevlevî Ayini" türünde besteler birbirini izlemiştir. Bu ayinlerden ilk üçünün bestecileri bilinmemektedir. Sözleri ise derleme halk şiirleridir. Ayinler temelli bir plana ulaştıktan sonra güftelelerin Mevlânâ, Sultan Veled ve Ulu Arif Çelebi'nin eserlerinden seçimi geleneleşmiştir.

Ayinlerin bestesinde son çağlara dek bütün Türk Sanat Müsikîsi makamlarından yararlanılmış, bu besteler gene aynı musikinin başta "devr-i kebir", "düyek", "devr-i revan", "evfer", "aksak" ve "yürük semai" olmak üzere türlü ritmlerine oturtulmuştur. Törenler daima bir ney taksimi ve büyük Türk bestecisi Mustafa İtrî'nin "Mevlevî Na't"ı ile başlar. Bir şarkıcı dervişin okuduğu "Na't" mistik mu-

sikimizin anıtsal örneklerinden biridir. "Na't" sona erince ikinci bir ney taksimi "devr" adı verilen peşrevi hazırlar. Şeyh postuna yürürken yeni bir taksim ayının ilk selâm bölümünü haberler, üçüncü selâmda "vecd" doruğuna ulaşır dördüncü selâm huzurun dönüşü, bir diğer "peşrev" törenin son bölümü, ney taksimi ise bitişidir.

18 inci yüzyıl başlarına dek sayısı 14'ü aşmayan ayinlere geçen yüzyılda 32 ayin daha katılmıştır. Bu gelişimde kendisi de besteci olan ve Mevlevîliğe eğilim gösteren Sultan Üçüncü Selimin, gene aynı musikiyi çok seven Sultan İkinci Mahmud'un rolü olmuş, aynı çağlarda yetişen seçkin musikiciler "Ayin" sayısını arttırmışlardır. Bunlar arasında özellikle İsmail Dede, Nasır Abdülhakî Dede, Zekâî Dede, Nakşî Dede, Eyüplü Hüseyin Dede, Müezzınbaşı Rifat Bey ve Bolahenk Nuri Bey'i sayabiliriz.

Türk sanat müsikisinde yetişen hemen tüm bestecilerin "Mevlevî oldukları bir gerçektir. Bunu, Mevlânâ'nın bu sanat koluna gösterdiği inancın doğal sonucu olarak kabul etmek gerekir.

■ FARUK YENER

GÖLPINARLI (Devam)

AŞIK, tekke MEYHANE, şeyh SAKİ, şeyhin din ve Tanrı'yı öğretisi de ŞARAP sözleriyle anlatılır. Buna da, sıradan insanın tepkisini ortadan kaldırmak için başvurulmuştur. Bilindiği gibi Mansur'u, ENEL HAK-Ben Allah'ım dediği için öldürmüşlerdi. Mevlânâ da rastlanan meyhane, şarap, güzel... gibi sözleri böyle anlamak gerekiyor.

Ney, Tanrı katından ayrı lıp, ölümlü dünyaya düşen insanın sembolüdür ve işi inlemek, iç'in acı ve hasretleri ni dile getirmektedir. Mesnevî de onunla başlar :

Bişnev ez ney çün hikâyet miküned (Dinle neyden ki hikâye ediyor, ayrılıklardan şikâyet ediyor)

SORU :

Mevlânâ, hem şiir, hem nesir ve hem de sohbetlerinde özellikle insanı düşüncüyü hâkim kılmıştır. Bütün bir kültür zenginliğine rağmen onun

dilinde konuşan şey halkın ta kendisidir. Denilebilir ki, O, insanı özlem yönünden bugün bile gerçekleşmeyen, ne zaman gerçekleşeceği kestirilemeyen bir geleceği konuşmuştur. Sınırsız bilgisini halk hikâyeleriyle öyle bir anlatır ki, dünya edebiyatında başka örneği gösterilemez... Bu başarı karşısında insana düşen pay hayrettir yalnız.

"Su gibi akıp gitmek, her gün bir yerden bir yerlere göçmek; donup kalmamak; ne hoş bir şeydir... Dünün sözleri dün gibi geçti, bugün yep-

Görüyoruz ki Mevlânâ'yı, en az bizim kadar, belki bizden de fazla olarak Batı dünyası da kabul etmektedir. Onun bu büyük evrensellikliğini yapan belli başlı şey nedir?

yeni şeyler söylemek gerekir." İşte bütün bunlar Mevlânâ'yı yalnız dünün değil, bugünün ve bütün zamanların ve toplumların TEK'lerinden biri yapmıştır.

Mevlevîliği başka tarıklardan ayıran, yalnızca Mevlevîliğe ait olan sema nasıl doğmuştur, nedir?

Mevlânâ'nın sema'ı bir vecd sonucudur. Yemekler yenilir ve sohbetler edilirken birden kavval-veya düyende denilen okuyucular neşide ye başlar ve genellikle rebap çalınır. Mevlânâ ansızın kalkar, vecd içinde sema'ı eder, sema'da rübailer, gazeller, söyler, fetva veya sorulara cevaplar verir, bunları kâtib-i esrar (sır kâtipleri) yazıya geçirirdi. Bu yüzden bazı gazellerinde farklılıklar görülür Sema'a ya bizzat kendisinin kaldırdığı ya da kendiliklerinden kalkanlar da katılırdı. Bu görenek Sultan Veled ve torunlar zamanında da devam etmiş, 15'inci yüzyıldan sonra Pîr Adil Çelebi Mevlevî mukabelesi bir düzene sokmuş ve kalıplaştırmıştır... Artık Mevlevîlik veya Mevlânâlık halkdan elit zümreye kaymış olur.

Konuya yakınlığı olanlar için hayat ve dolayısıyla sanat dünyamıza Mevlânâ'nın derin tesirleri olmuştur. Bu sanatkarlardan bir anda akla gelenler kimlerdir?

Köçek Mustafa Dede, İtrî, Hammamî Büyük İsmail Dede, Zekâî Dede, Tamburlî Cemil Bey gibi musikişinaslar; Nefî, Belîğ, Fasîh Dede, Şeyh Galîp gibi şairler akla ilk gelen isimlerdir.

Sizce Mevlânâ konusunda bugün yapılması gereken bir şey var mıdır?

Yıllardır duyarız, bir Mevlânâ Enstitüsü kurulacaktır, ama hiç bir çaba görülmez... Dileğimiz bunun bir an önce gerçekleşmesidir. Mevlânâ ve Mevlevîliğin etkileri üstüne ciddi ve çeşitli araştırmalar yapılsın ve yayınlansın isteriz. Bütün eserlerinin ve öncelikle Mesnevî'nin ilk nüshasının olduğu gibi yayınlanması yürekten dileğimizdir.

■ GÜLTEKİN TARI

